

ARTEVELDE, Jacob van, Gents volksleider (overleden in 1345) die in de jaren 1337-1345 de feitelijke macht uitoefende in Gent en in Vlaanderen. Wegens zijn verzet tegen de Franse invloed in Vlaanderen werd Van Artevelde voor de V.B. een populaire figuur, vereerd als een prototype van de **flamingant**.

De politieke carrière van Van Artevelde begon pas toen hij ongeveer 45 jaar oud was. Over zijn leven daarvoor en over zijn sociale status en beroep is weinig bekend. Lang is aangenomen dat hij brouwer was, maar daar bestaan bij nader toezien nauwelijks ernstige aanwijzingen voor; moderne historici stellen dat hij wellicht (een soort) makelaar was (misschien ook brouwer) en in elk geval welstellend. Van Artevelde trad op het voorplan in de winter van 1337-1338. In het kader van de beginnende Honderdjarige Oorlog oefende Engeland, via een verbod op de export van wol en graan, druk uit op Vlaanderen opdat het uit de Franse invloedssfeer zou treden en de zijde van Engeland zou kiezen. Door het embargo werd de Vlaamse textielindustrie lamgelegd en teisterde een hongersnood het graafschap. In deze noodtoestand werden in Gent

vijf hoofdmannen (kapiteins) aangesteld, onder wie Van Artevelde, die de feitelijke macht uitoefende. De andere grote steden, Ieper en Brugge, volgden. Hoewel Van Artevelde buiten Gent nooit een officiële functie heeft bekleed, oefende hij in de praktijk toch het bestuur uit. Onder dit gezag voer Vlaanderen aanvankelijk een neutrale koers, maar eind 1339 koos het openlijk voor Engeland. Diverse spanningen – onder meer tussen de grote en de kleinere steden – brachten Van Arteveldes regime in moeilijkheden en bezorgden hem gaandeweg steeds meer vijanden. Op 17 juli 1345 werd hij, na een conflict tussen wevers en vollers, vermoord.

De cultus van Van Artevelde, die in het midden van de 19de eeuw een hoogtepunt bereikte, was het gevolg van een werkelijk eerherstel na – zoals zijn vereerders het zagen – “eeuwen van miskennen”. In het spoor van de oude kroniekschrijvers, vooral van Jean le Bel, Gilles le Muisis en de invloedrijke Jean Froissart (en dan met name de latere versies van zijn kroniek), werd steeds weer een negatief beeld van de Gentse voorman opgehangen: hij was een oproerkraaiër, een geweldenaar, een demagoog en een tiran. Uitzonderingen als Phillipe l’Espinoy, die in 1631 een enigszins ander geluid liet horen, konden geen tegenwicht bieden tegen de zwarte Van Artevelde-traditie.

Het eerherstel wordt in eerste instantie toegeschreven aan Egidius N. Cornelissen, die in 1812, bij een plechtige prijsuitreiking van de Gentse rederijkerskamer De Fontaine, een rede las waarin de nagedachtenis van Van Artevelde werd geëerd. Ook uit historiografische hoek kwam men tot een afwijzing van de traditie, keerde men terug naar de (schaarse) bronnen, en ontwikkelde men bijgevolg een nieuwe visie op de historische figuur. Met name de Gentse historicus Charles-Louis Diericx droeg daartoe bij met zijn *Mémoires sur la ville de Gand* (1814-1815), alsook Auguste Voisin met een *Guide des voyageurs dans la ville de Gand* (1826 en 1831).

De correctie van het historische beeld die door historici en literatoren werd aangebracht, gaf aanleiding tot een openbare en maatschappelijke hulde, tot Van Arteveldes status van nationale held, en uiteindelijk tot een waarachtige cultus. In 1834 werd de gevel van het pand op de Kalandenberg, dat zich bevond op de plaats waar Van Arteveldes steen heeft gestaan, omgebouwd en voorzien van een aantal motieven die naar de Gentse voorman verwezen. In 1845 werd, op initiatief van een anonieme weldoener (Lieven van Caenegem), aan het stadsbestuur een bronstbeeld van Van Artevelde aangeboden. De aanvankelijke plaatsing hiervan, op een monumentale pomp in de buurt van het belfort, gaf aanleiding tot kritiek en spot (“Zal hy gedwongen zyn,/ op een vergeten pompbak, als Brussels mannekyn,/ slechts water aan te gapen?”), wat uiteindelijk tot het zoeken van een meer geschikte locatie heeft geleid. In datzelfde jaar werden reeds de eer-

ste plannen gemaakt voor het standbeeld dat Van Artevelde uiteindelijk in 1863 zou krijgen (deze keer was het een bestelling van de Belgische staat). De onthulling, waarbij Leopold I aanwezig was, ging gepaard met allerhande plechtigheden en uitingen van volksvreugde, redevoeringen en toneelvoorstellingen. Elk van deze huldeblijken gaf aanleiding tot een golf van literaire ontboezemingen en gedreven poëtische verheerlijkingen (van onder meer Prudens van Duyse, Frans Rens, Frans de Potter, Karel L. Ledeganck, Adolphe Mathieu, Adolphe Siret, Jules de Saint-Genois des Mottes en allerhande gelegenheids- en volksdichters), waarmee 'de wijze man' voor alle miskennis en 'laster' werd 'gewroken'. In 1863 componeerde François-Auguste Gevaert een Artevelde-cantate op tekst van Napoleon Destanberg.

Deze cultus beperkte zich niet tot Gent; Van Artevelde groeide uit tot een nationale, een Belgische en/of Vlaamse held. Vooral Hendrik Conscience heeft daar met zijn historische roman *Jacob van Artevelde* (1849) toe bijgedragen. Voor Conscience was Van Artevelde "het zinnebeeld der eeuwige worsteling van Vlaenderen tegen den romaenschen invloed". In de historische stoet die in 1849 in Gent

De Gentse volksleider Artevelde verzette zich in de 14de eeuw tegen de invloed van Frankrijk in het graafschap Vlaenderen. Door de V.B. werd hij gerecupereerd als symbool voor de strijd van de flaminganten tegen het 'verfranste' België.

uitging en gewijd was aan de graven van Vlaanderen, werd een beeld van Van Artevelde op een praalwagen meegevoerd. Maar ook in 1856, in de historische optocht die kaderde in de nationale feesten waarmee een kwarteeuw België in Brussel officieel werd gevierd, werd de Gentse voorman in triomf rondgevoerd. En, zo schrijft Conscience in zijn romantisch enthousiasme: "De menigte herkent den ouden ruwaert van Vlaenderen, die wonderen van heldenmoed en wysheid deed, om de vryheid in België tegen hare ontzaggelyke vyanden te verdedigen."

Voor Conscience en zijn tijdgenoten was Van Artevelde een Vlaamse en tegelijk een Belgische held: zowel *l'âme de la vieille Flandre*, zoals *Le Bien Public* schreef, als "het ware beeld van het belgisch volksdoms" (zoals Conscience het in zijn beschrijving van de nationale stoet van 1856 formuleerde). Hij figureerde in verzamelingen als *Les Belges illustres* (1844), waarmee het jonge België zijn eigen verleden opbouwde en verheerlijkte. De verheerlijking van het Vlaamse verleden was niet in tegenspraak met een vaderlandsliefde die zich op 'België' richtte. Ook Franstalige literatoren en historici namen deel aan de Van Artevelde-cultus. **Joseph Kervyn de Lettenhove** eerde in Van Artevelde *le génie qui, dès la première moitié du XIVe siècle, pressentit les fécondes destinées de l'unité belge*. Pas naarmate Vlaanderen zijn moderne betekenis kreeg (als naam van het noordelijke, Nederlandstalige gedeelte van België) en naarmate de V.B. ging streven naar een culturele en later ook politieke eigenheid van dat moderne Vlaanderen en ze met het oog daarop ook de nationale geschiedenis ging interpreteren en vormgeven, pas dan groeide ook Van Artevelde – voor sommigen – uit tot een exclusief Vlaamse held. In 1863 werd hij niet alleen als een grondlegger van de Belgische eenheid gehuldigd, maar werd hij ook voorgesteld als iemand die zich voor een "Vlaemsch Vlaanderen" had ingezet. Door de V.B. werd Van Artevelde's anti-Franse optreden beschouwd als de voorafspiegeling van de strijd der flaminganten tegen het 'verfranste' België. Hij werd een symbool van deze Vlaamse strijd, een "pionier van het Vlaams-nationaal bewustzijn" (**Paul Rogghé** in 1963). Zo beriep ook het activisme zich meermaals op Van Artevelde, en vereerde **Cyriel Verschaeve** hem met een groots drama en verwees hij in zijn werk talloze malen naar deze "reus uit ons volk". In 1938, als 60ste verjaardag van het begin van Van Artevelde's machtsperiode uitgeroepen tot een Van Artevelde-jaar, ging in Gent een Van Artevelde-stoet uit. **Jozef Vermeulen** maakte naar aanleiding hiervan een balans op van "de groei en bloei van de Arteveldefiguur in de Vlaamsche volksziel". In 1943 gaf *Volk en Kultuur* een Van Artevelde-nummer uit, dat werd geopend met *Jacob van Artevelde en wij*, waarin **W. Sneekkaert** betoogde dat de Gentse voorman "de eerste geniale natio-

naal-politieke figuur uit onze geschiedenis" is geweest, en bovendien een "symbool van Dietsche eenheid".

De verering van Van Artevelde en zijn faam – als democraat en flamingant – stimuleerden tegelijk ook het wetenschappelijk onderzoek en leidden tot historische correcties op het populaire beeld. Wetenschappelijke historici (onder wie ook buitenlandse onderzoekers als H.S. Lucas en recent vooral David Nicholas) trachtten, op basis van het bronnenmateriaal dat door Napoleon de Pauw in 1920 (opnieuw) werd uitgegeven en aanvullingen daarop, Van Artevelde terug te brengen tot zijn ware proporties, ontdaan van de (nieuwe) mythes die – niet het minst door de V.B. – waren geschapen. Nicholas duidde aan hoe Van Arteveldes verzet tegen de Franse invloed in Vlaanderen zijn status als 'Vlaamse held' verklaart, maar hij wijst het beeld van de Gentse voorman als een 'democratisch hervormer' als ongegrond van de hand: Van Arteveldes regime was 'fundamenteel aristocratisch'; de voorman was *extremely conservative*, en *no institutional innovation can be attributed clearly to either van Artevelde*. En, ook al stond hij het gebruik van het Vlaams toe in de grafelijke administratie, toch kan hij niet zomaar als een 'taalnationalist' worden beschouwd. Zoals Jan Breidel en Pieter de Coninck is ook Van Artevelde het voorwerp geworden van vervormingen, en heeft hij door de romantische en flamingantische mythologie een inhoud gekregen die met de historische realiteit – die overigens maar gedeeltelijk bekend is – nog maar weinig uitstaans heeft. Het symbool is een eigen leven gaan leiden. Hoewel Van Artevelde zich – via deze symboliek – een vaste plaats heeft verworven in het collectieve, historische bewustzijn van de Vlamingen en de Belgen, is hij uiteindelijk toch in de schaduw geraakt van Breidel en De Coninck. De **Guldensporenslag** is door het officiële Vlaanderen gecanoniseerd; 11 juli is een officiële feestdag geworden; Van Artevelde heeft van zijn luister verloren. Hij is een bekende 'Vlaamse' figuur gebleven, maar heeft blijkbaar toch aan actualiteitswaarde ingeboet. Hij heeft zich op het terrein der historici teruggetrokken.

LITERATUUR: E.N. Cornelissen, *De l'origine, des progrès et de la décadence des chambres de rhétorique, établies en Flandre, avec une notice historique sur Jacques van Artevelde*, 1812; – A. Voisin, *Examen critique des historiens de Jacques van Artevelde ou un grand homme réhabilité, avec pièces justificatives*, 1841; – E.N. Cornelissen, *Discours prononcé à la salle du trône de l'hôtel de ville de Gand, le 2 juillet 1845, jour de l'inauguration solennelle du buste colossal en bronze de Jacques van Artevelde*, 1845; – H. Conscience, *Jacob van Artevelde*, 1849; – P. van Duyse, *Jacob van Artevelde, episch verhaal in acht zangen*, 1859; – J. Kervyn de Lettenhove, *Jacques d'Artevelde*, 1863; – F. de Potter, *Het geslacht der Artevelden in de veertiende eeuw en de nalatenschap van Philip van Artevelde*, 1872; – L. Vanderkindere, *Le siècle d'Artevelde: étude sur la civilisation morale et politique de la Flandre et du Brabant*, 1879; – C. Potvin, *Les Artevelde: Jacques et Philippe*, 1885; – A.J. Namèche, *Les Van Artevelde et leur époque*, 1887; – V. Deprez, *La libération de la Flandre flamingante par Jacques van Artevelde*, 1897; – N. de Pauw,

L'assassinat d'Artevelde, 1905; – A. Jacob, *Conscience's Artevelde en de nationale inslag bij de historische roman*, 1918; – N. de Pauw, *Cartulaire historique et généalogique des Arteveldes*, 1920; – C. Verschaeve, 'Jacob van Artevelde', in *Verzameld werk*, II, 1924; – H.S. Lucas, 'The sources and literature on Jacob van Artevelde', in *Speculum. A Journal of medieval studies*, jg. 8 (1933), p. 125-149; – J. Vermeulen, *De groei en de bloei van de Arteveldefiguur in de Vlaamsche volksziel*, 1939; – H. van Werveke, 'Jakob van Artevelde', in *100 Grote Vlamingen*, 1941, p. 31-33; – P. Rogghé, *Vlaanderen en het zevenjarig beleid van Jacob van Artevelde, 1338-1345*, 1942; – H. van Werveke, *Jacques van Artevelde*, 1942 (in het Nederlands vertaald als: *Jacob van Artevelde*, 1963); – L. van Goor, *Artevelde die vroede*, 1945; – P. de Mont, *Artevelde. De mythe en de man*, 1948; – G. van Vlaanderen, *De figuur van Jacob van Artevelde op het toneel in de XIXe en XXe eeuw*, RUG, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1957; – P. de Keyser, 'Honderd jaar Artevelde-verering', in *Jaarboek van de Koninklijke Soevereine Hoofdkamer van Retorica 'De Fontaine' te Gent*, jg. 12-13 (1962-1963), p. 125-137; – P. Rogghé, 'De democraat Jacob van Artevelde. Pionier van het Vlaams-nationaal bewustzijn', in *Appeltjes van het Meetjesland*, jg. 14 (1963), p. 56-68; – D. Nicholas, *Town and countryside: social, economic, and political tensions in fourteenth-century Flanders*, 1971; – id., 'Artevelde, Jacob van', in *NBW*, V, 1972; – P. Carson, *James van Artevelde. The man from Ghent*, 1980; – D. Nicholas, *The Arteveldes of Ghent. The varieties of vendetta and the hero in history*, 1988; – S. Rottiers, 'Jacques d'Artevelde, Guillaume Tell de l'histoire de Belgique?', in A. Morelli (red.), *Les grands mythes de l'Histoire de Belgique, de Flandre et de Wallonie*, 1995, p. 83-100.

ILLUSTRATIE(S), zie: activisme, Gent, literatuur, studentenbeweging (Gent).

TOM VERSCHAFFEL